

RESEÑAS

JOSEFINA CARRERA-SABATÉ I ANA MARIA FERNÁNDEZ-PLANAS (2005): *Vocals mitjanes tòniques del català. Estudi contrastiu interdialectal*, col. Quaderns per a l'anàlisi 18, Barcelona, Horsori.

Aquesta obra és un llibre breu pel que fa a la llargada —ratlla el centenar de pàgines— però dens quant a contingut, on la profusió de dades exigeix una lectura atenta. Les autores, vinculades en tasques de docència i recerca a la Universitat de Barcelona, ja han col·laborat anteriorment en l'obra *Prácticas de transcripción fonética en castellano* (2001) i, entre d'altres, en treballs que apareixen citats en el llibre que ressenyem. De fet estem parlant de dues apassionades de la fonètica, en l'abast semàntic més ampli del terme, perquè el seu interès inclou tant la investigació en el camp de la fonètica articulatòria, com l'acústica, la perceptiva i, és clar, l'experimental en tots aquets àmbits. I certament, en els seus treballs no només traspua aquesta passió per l'estudi dels sons sinó l'exigència i la feina ben feta de l'investigador —en aquest cas de les investigadores— que fila prim.

El llibre consta de dos capítols preliminars no numerats que corresponen al pròleg i als agraïments. Es completa amb altres set capítols —ara sí numerats— que distribueixen el contingut de l'obra en un apartat introductori, un d'exposició metodològica, un altre de presentació de resultats, seguits per un capítol de discussió i un de conclusions. L'obra es clou amb un parell més de capítols que inclouen, respectivament, les referències bibliogràfiques i tres annexos.

En el pròleg, Miquel-Àngel Pradilla Cardona, professor de la Universitat Rovira i Virgili i membre de l'Institut d'Estudis Catalans, fa una defensa, a què ja ens té acostumats, de la sociolingüística variacionista, que aposta per l'heterogeneïtat lingüística, i de la fonètica experimental com a proposta metodològica que ha beneficiat no només les recerques variacionistes de tall sociolingüístic sinó també la dialectologia i la geolingüística. Justament en aquesta 'imbricació teoricometodològica' situa l'obra de les dues autores en la mesura que han fonamentat el seu treball en el mètode experimental en fonètica a partir de l'anàlisi contrastiva de les realitzacions d'informants de diferents varietats geogràfiques (barcelonina, lleidatana, valenciana meridional i mallorquina).

En el capítol d'agraïments, més enllà de la gratitud expressada vers els informants, els col·legues que han col·laborat en la recollida de les dades o han fet les

observacions oportunes sempre benvingudes, les autores informen que l'obra s'ha beneficiat d'un ajut de la Universitat de Lleida i que l'utilatge i la infraestructura imprescindible per a la recerca que conté l'obra han comptat amb l'aixopluc del director del Laboratori de Fonètica de la Universitat de Barcelona, Eugenio Martínez-Celdrán.

En el primer capítol, que correspon a la *introducció*, s'hi exposen en dos subapartats algunes consideracions prèvies, per una banda, i la caracterització dialectal de les vocals objecte d'estudi [ɛ], [e], [ɔ] i [o], que serveix per establir l'estat de la qüestió, per l'altra. Primerament es fa un repàs dels estudis que contenen informació sobre la caracterització vocàlica dels dialectes catalans des de principis del segle XX fins ara, tot i que es barregen les referències bibliogràfiques de treballs amb objectius i abast ben diferent. D'aquest llistat de treballs arrenca un comentari que esdevé tot un principi fonètic: 'tot i que s'ha demostrat que les impressions auditives que tradicionalment han utilitzat els fonetistes no permeten arribar a la precisió i minuciositat que s'aconsegueix amb l'utilatge experimental més recent' (p. 13) i que és utilitzat per les autores com a contrapunt a la realitat: 'són escassos els treballs que l'utilitzen [la tècnica experimental] quan es tracta de presentar acústicament trets propis del vocalisme català' (p. 13). Aquestes apreciacions són encara més pertinents quan es tracta de treballs interdialectals i en aquest marc consideren l'aportació d'Alamon (1984) com la primera temptativa i el de Recasens (1986) com 'el primer treball acústic contrastiu interdialectal complet' (p. 13). Paral·lelament Carrera i Fernández apunten la necessitat d'analitzar de forma conjunta la competència productiva dels parlants amb la seva competència perceptiva, procediment que en el cas de la descripció del vocalisme català és també poc habitual llevat d'excepcions que les autores enumeren. Encara en aquest subapartat aprofiten per explicitar l'objectiu del treball —inspirat segons consta en l'obra de Delattre *Comparing the phonetic features of English, French, German and Spanish: An Interim Report* (1965)— i afegir breu informació relativa al contingut i l'estructura d'aquest. El propòsit del llibre és —com de fet ja se'n avançava en el pròleg— oferir un estudi inicial acústic i perceptiu de les diferències de timbre de les vocals mitjanes en barceloní, lleidatà, mallorquí i valencià meridional.

Tot seguit, ja encetant un nou subapartat, es presenten algunes dades relatives als timbres de les vocals mitjanes segons els diferents dialectes estudiats. S'esmenten treballs basats en *impressions auditives*, és a dir en la competència que s'atorga a l'oïda, i més endavant es completen amb d'altres fonamentats en *dades acústiques*, elaborats, per tant, amb el suport instrumental. En relació amb aquesta informació sembla que en principi cal atorgar més credibilitat fonètica, si més no des de

l'òptica del rigor científic, al segon tipus d'estudis que als primers, però no es pot oblidar, com dèiem, que es comparen treballs amb plantejaments molt diferents. En el primer grup s'inclou una selecció —no s'explota tota la bibliografia donada prèviament— de referències bàsicament dialectològiques mentre que en el segon es tracta de treballs de fonètica més especialitzats. Probablement és tan inadequat que una descripció dialectal incorpori dades acústiques precises com que un estudi d'anàlisi fonètica aporti dades senzillament impressionistes. A més, per exemple, a Alcover en el seu treball de 1908 difícilment se li podia exigir gaire precisió acústica quan la tècnica experimental a casa nostra encara no s'havia començat a desenvolupar i no ho farà fins uns anys més tard de la mà de Pere Barnils. Val a dir, tanmateix, que en cap cas les autores primen el resultat d'unes dades respecte a les altres, ja que no se n'extrauen conclusions. De totes maneres, sí que és una temptació en què fàcilment pot caure el lector justament per la disposició de la informació —per exemple no s'opta per una descripció cronològica dels estudis— i sobretot per alguns comentaris anteriors com els que hem esmentat més amunt (p. 13). Precisament en relació amb el lector en aquest apartat es fa ben evident —si no s'ha descobert abans— que el llibre s'adreça a persones introduïdes en la matèria encara que en cap moment s'hi faci referència.

El segon capítol es dedica exclusivament a la *metodologia*. En l'apartat referit a l'anàlisi acústica se'ns informa que 'les dades recollides constitueixen mostres de parla de laboratori enregistrades en òptimes condicions' (p. 17) i que procedeixen d'emissions de dotze homes de Barcelona, Lleida, Gandia i Palma de Mallorca (tres per varietat subdialectal) d'entre vint-i-dos i trenta anys. No es justifica, però, per quins motius s'han triat només homes i per què s'ha restringit la franja d'edat. Quant al tipus de prova utilitzada, sabem que les vocals objecte d'estudi ([e], [ɛ], [o] i [ɔ]) s'han emès en seqüències CVC simètriques i que els logòtoms corresponents —pronunciats tres cops per cada informant (corpus de vuit-centes seixanta-quatre vocals)— s'han contextualitzat en la frase portadora: 'diu CVC quan vol'. Tampoc no s'especifica si els informants ho han fet a través de la lectura o memoritzant la frase i les seqüències corresponents. Els sons consonàntics adjacents han estat: [p], [t], [n], [s], [r] i [ʔ]. En aquest estadi el lector es pot demanar per què s'han triat els punts d'articulació bilabial, dentoalveolar i alveolar que, per cert, no es concreta en el cas del vibrant —aquí en realitat només hi ha una possibilitat— i del lateral (p. 17), tot i que es dedueix per la transcripció fonètica, o per què en el cas dels oclusius s'han seleccionat els correlats sords i no els sons. Aquestes són preguntes que més endavant no s'acaben de dilucidar, ben al contrari del que succeeix amb la diversitat del mode d'articulació. Seguidament es comenta el tipus d'anàlisi acústica duta a terme així com la tècnica i l'utilitat emprats i el tractament estadístic aplicat. Hauria estat útil afegir en nota a peu de pàgina una

mínima informació relativa a la tècnica de l'LPC (*Linear Predictive Coding*) i al paquet SPSS (*Statistical Package for Social Sciences*) amb l'objectiu de familiaritzar el lector mínimament en els seus procediments o, en el cas que es consideri que és una informació que aquest ja coneix, com a recordatori, de la mateixa manera que es fa en la nota 16 (p. 63) en relació amb els dos blocs dialectals que s'estableixen al treball i que s'esmenten reiteradament. Pel que fa a l'anàlisi perceptiva, es descriuen els quatre tests de percepció elaborats a partir de l'emissió d'un dels parlants de cada subdialecte. En aquest cas només s'empren els estímuls emesos entre dues oclusives dentoalveolars [t] i ara sí que se'ns justifica que les raons són bàsicament dues: a) per la influència de les consonants sobre les vocals —[t], [r] i [p] provoquen un F2 més baix i [n] pertorba l'articulació de les vocals—; b) per no generar tests massa llargs. En qualsevol cas, un cop descrits els tests, no s'esvaeix del tot la sensació que, efectivament, potser es tracta de discriminar massa informació fonètica en poc temps, malgrat que els trenta oients per a cada subdialecte fossin estudiants de filologia i magisteri de la UB, UdL, UA i UIB 'amb un bon coneixement dels rudiments de la fonètica, incloent-hi la transcripció fonètica' (p. 19). Cada test es presenta amb objectius diferents: la capacitat d'identificar estímuls en el context t_t amb les quatre vocals mitjanes emeses per parlants dels quatre subdialectes (test 1); recollir observacions en relació amb la similitud entre les vocals obertes i tancades de la mateixa sèrie vocàlica (test 2); comprovar la discriminació d'obertura a les vocals mitjanes de les sèries anterior i posterior en cada subdialecte (test 3); esbrinar la capacitat de discriminació dels oients de cada timbre entre les diferents varietats dialectals (test 4).

El tercer capítol constitueix la part central del llibre i és també el més llarg; s'hi presenten els *resultats* tant de l'anàlisi acústica com de la perceptiva. En ambdós casos s'opta per una descripció exhaustiva de les dades obtingudes i se segueix un mateix esquema, la qual cosa d'entrada afavoreix la tasca del lector que ha d'anar assimilant una quantitat important d'informació. En l'apartat de l'anàlisi acústica les dades s'exposen a partir dels resultats obtinguts en funció del so consonàntic de les seqüències CVC emprades i en l'ordre següent: [p], [t], [n], [s], [r] i [ʔ]. Primerament es presenten en forma de taula amb els valors de mitjana d'F1 i F2 per a cadascun dels quatre timbres vocàlics de les vocals mitjanes i en el subdialecte corresponent (barceloní, lleidatà, valencià meridional i mallorquí). Tot seguit aquesta informació es condensa en gràfics de barres i després es fan comentaris individuals segons els valors d'F1 i F2 de les vocals anteriors i posteriors. Tanmateix, potser hagués estat útil desenvolupar al màxim aquesta simetria expositiva ja que, per exemple, a les taules apareixen seqüencialment les dades relatives a [ɛ], [e], [ɔ] i [o] i, en canvi, després als gràfics apareixen els

valors en l'ordre [e], [ɛ], [o] i [ɔ]. Passa el mateix en el cas dels comentaris que es fan a partir de les dades d'F2 i F1, respectivament, mentre que tant a les taules com als gràfics es donen primer els valors d'F1 i després els d'F2. És cert que el lector en tot moment disposa de prou informació per interpretar les dades que se li exposen, però potser els aspectes que comentem no l'ajuden gaire a organitzar mentalment la informació que rep i, per tant, si pretén fer alguna comprovació és probable que l'hagi de validar convenientment per temor a les interpretacions errònies. De totes maneres, aquestes validacions són gairebé innecessàries pel rigor amb què treballen les autores; de fet només ens ha semblat detectar un error en la figura 5 (gràfic de barres de [rVr], p. 38) on el valor d'F1 de [ɛ] del mallorquí no correspon al respectiu de la taula. També en relació amb aquest subdialecte es comenta: 'Si analitzem l'evolució de les vocals en mallorquí observem que Ĩ i Ê no han evolucionat a [ɛ], com en la resta de dialectes orientals, i mantenen [ə] en posició tònica' (p. 32). L'evolució del so mallorquí, però, és a l'inversa: parteix de Ê i Ĩ (vg. Moll 1952:70; Recasens, 1996²:84). Quant a l'exposició de les dades de l'anàlisi perceptiva, s'opta per anar segmentant la informació a partir dels quatre tests. Primer també en forma de taula —en nombre variable i característiques diferents segons el test—, i després comentant els aspectes més rellevants. Excepcionalment en el test 2 s'inclouen els espectres de [ɛ] (barceloní i lleidatà) i [e] (valencià meridional i mallorquí), per una banda, i [ɔ] (barceloní i lleidatà) i [o] (valencià meridional i mallorquí), per l'altra, per tal de mostrar les similituds acústiques dels sons en qüestió.

L'esquema, doncs, del capítol 3, que s'ha valorat positivament més amunt, té també un punt dèbil: el seguit de repeticions a què obliga una exposició tan detallada de les dades. A parer nostre, lluny de convertir-se en un element reprovable és una conseqüència directa de l'opció que han pres les autores a l'hora de presentar els resultats. És cert que les repeticions contribueixen a fer la lectura més monòtona però probablement és la forma més efectiva perquè el lector vagi assimilant la informació que se li filtra a poc a poc i pugui anar organitzant-la i traure'n algunes conclusions. Pensem que aquestes es reserven per al capítol de la discussió i el de la conclusió pròpiament dita. Hi contribueix igualment l'esforç de les autores d'anar esquematitzant les dades més rellevants sempre que és possible. En aquest sentit resulten força útils també les comparacions que sovint s'afegeixen a la presentació dels resultats de l'anàlisi perceptiva entre aquests i els obtinguts en la part acústica. De totes maneres és un capítol que convé llegir amb un llapis a la mà.

El quart capítol és, com dèiem, el de la *discussió*. És aquí on es van concretant els aspectes més destacats de la recerca començant també per les dades acústiques i continuant amb les perceptives. Pel que fa al primer apartat, inicialment es presenten,

mitjançant gràfics de barres, els valors generals d'F1 i F2 de les vocals mitjanes de les quatre varietats estudiades i s'apunten ja dues constatacions importants com ara que 'es manifesten dos grans blocs dialectals difícilment destriables internament' i que 'el bloc més perifèric conté una major obertura de timbre tant en el vocalisme anterior com posterior' (p. 66). Aquests resultats generals es complementen amb d'altres de més específics —ara a través de gràfics de dispersió— referents als valors obtinguts per a cada vocal en tots els contextos consonàntics i encara a continuació, en un esforç palès de síntesi, s'afegeix una carta de formants de les vocals mitjanes en els quatre subdialectes i els trapezis obtinguts per a cada subdialecte. D'aquests gràfics se n'extrau nova informació valuosa: 'els valors freqüencials de les vocals tancades del bloc dialectal perifèric (mallorquí i valencià meridional) gairebé coincideixen amb els de les vocals obertes del bloc central (lleidatà i barceloní)' (p. 70) alhora que 'el trapezi que formen les vocals del bloc perifèric és més compacte que el que dibuixen les de l'altre, i a partir d'això deduïm que les vocals són més centrals en aquest últim grup' (p. 71). Aquestes observacions, com apunten Carrera i Fernández, coincideixen amb les aportacions de Moll (1925) i Sanchis Guarner (1950) però no és possible establir diferències entre els subdialectes del mateix bloc (central o perifèric) com constaten Gili i Gaya (1931), l'ALPI (1962), Recasens (1986) o fins i tot les pròpies autores en algun treball seu (Carrera, Fernández i Matas, 1999) d'abast més limitat. En relació amb el timbre vocàlic segons cadascun dels contextos consonàntics previstos s'observa que 'en la sèrie anterior [...], en termes generals, les vocals que estan en contacte amb laterals alveolars, oclusives bilabials i vibrants alveolars tenen major obertura que les que estan en contacte amb fricatives alveolars, oclusives dentoalveolars o nasals alveolars. [...] Quant a les vocals posteriors, les dades no són tan sistemàtiques, tot i que les vocals més obertes en tots els subdialectes coincideixen a ser les que es troben en contacte amb oclusives bilabials i laterals alveolars' (p. 73). Si ens fixem en les dades perceptives cal dir que el comentari es fa globalment i es combinen els paràgrafs més descriptius amb d'altres de més sintètics. En aquest bloc el referent visual es presenta en setze gràfics de columnes l'objectiu dels quals és mostrar la identificació de la vocal dels estímuls [tɛt], [tɛt], [tot] i [tɔt] per part dels oients dels quatre subdialectes. Aquesta identificació origina diferents percepcions en cada cas: [ɛ, e, i], [a, ɛ, e], [ɔ, o, u] i [a, ɔ, o], respectivament. De tot plegat es pot concloure que 'en termes generals, els oients de tots els subdialectes distingeixen bé les vocals obertes de les tancades' (p. 77) tot i que 'l'observació del contrast de logòtoms amb el mateix timbre vocàlic i emesos per parlants de diferents subdialectes permet afirmar que els contrastos subdialectals entre vocals anteriors tenen uns percentatges d'encert més alts que els de les vocals posteriors' (p. 78). Els oients que millor reconeixen les diferències d'obertura són els lleidatans a les vocals tancades (anteriors i posteriors) i, a les vocals obertes, els alacantins (vocals anteriors) i alacantins i mallorquins (sèrie posterior).

És evident, doncs, que el capítol 4 és imprescindible. En qualsevol cas, potser hagués estat més convenient incorporar la síntesi dels dos tipus d'anàlisi immediatament després de l'exposició dels resultats de cadascuna (cap. 3), ja que per exemple quan es presenta la discussió de les dades acústiques —inici del cap. 4— el lector acaba de llegir l'exposició dels resultats de l'anàlisi perceptiva —final del cap. 3. S'hi afegeix el fet que justament el capítol següent (el 5) esdevé una conclusió general i, consegüentment, una síntesi del que el lector en aquell moment acaba de llegir —la discussió— amb més profusió de detalls, amb la qual cosa algunes repeticions —probablement inevitables— es fan encara més evidents. Sigui com sigui, també en aquest cas les autores han hagut de prendre una decisió entre les possibles opcions que en cap cas invalida el contingut que s'exposa en els capítols implicats.

Justament en el capítol 5 (*conclusió*) el lector troba condensats els arguments fonamentals de la recerca, tant pel que fa a aspectes de caracterització acústica com d'interpretació perceptiva de les vocals mitjanes tòniques de les varietats estudiades. En el primer nivell, a partir de valors ben diferenciats de tipus gradual, sobretot d'F1 més que d'F2, i segons la influència desigual de diferents contextos consonàntics. En el segon nivell, constatant que les diferències acústiques no impedeixen la intercomprensió fònica intradialectal que, en general, és òptima.

Clou el llibre pròpiament el capítol 6 de les referències bibliogràfiques, malgrat que s'hi afegeixi com a cap. 7 un conjunt d'annexos. Aquests validen el rigor de la investigació ja que s'hi exposen els resultats estadístics de l'anàlisi acústica presentant les diferències significatives del mateix timbre vocàlic segons els subdialectes (annex 1), les diferències significatives segons el subdialecte després de contrastar obertures en cada sèrie vocàlica (annex 2) i les diferències significatives després de contrastar obertures dins de cada sèrie vocàlica en el propi subdialecte (annex 3). Pel que fa a la bibliografia, s'ha de destacar l'equilibri entre el que són referències d'abast més general, habitualment treballs dialectològics o gramaticals sobre el català, amb d'altres de més específiques, ja siguin treballs de recerca fonètica del català o de contingut teòric general. Quant a nombre, la llista ens sembla també adequada perquè òbviamment la bibliografia és sempre incrementable però sobretot convé que sigui adequada al tipus de treball i, en aquest cas ho és, bàsicament perquè no s'hi troben a faltar referències imprescindibles. Només s'hi podrien afegir un parell de comentaris. En primer lloc que el treball de Gili i Gaya (1931) forma part de la Miscel·lània dedicada a Mn. Alcover —veg. la referència de més avall— però no és la miscel·lània en el seu conjunt, de manera que s'hauria de modificar el tipus de citació que es fa i aplicar-hi els canvis tipogràfics corresponents. En segon lloc, la datació de l'obra de Veny (1982), que en aquest cas és la correcta, no coincideix amb la remissió que trobem a la pàg. 13 on apareix Veny (1983). Suposem que en aquest darrer cas es deu tractar d'un

error perquè altrament caldria afegir a la bibliografia general aquest treball que no apareix citat.

Analitzada l'obra globalment, s'imposa de seguida una primera valoració en el sentit que el llibre és un magnífic exemple del treball interdisciplinari en l'àmbit de la lingüística, en aquest cas concret entre la dialectologia i la fonètica, i el que és encara més meritori, sense que la conjunció resulti estrident. Des del punt de vista estrictament formal, és també una bona guia per al desenvolupament de treballs d'aquesta mena, tot i que com ja s'ha comentat, en diferents aspectes puguin incorporar-s'hi algunes modificacions del tot opcionals. No s'ha de menystenir tampoc l'afany de les autores per utilitzar diferents estratègies expositives que facin més assimilable el contingut d'una obra que cal admetre que requereix certs coneixements fonètics per part del lector. Tenint en compte l'anàlisi del contingut, els resultats avalen i reforcen la tesi, ja apuntada en algun treball anterior, que la divisió dialectològica tradicional entre català oriental i occidental es veu absolutament qüestionada —o si es vol, matisada— a partir d'unes dades empíriques que aposten més aviat per una classificació basada en paràmetres de proximitat territorial (barceloní i lleidatà, per un costat, i valencià meridional i mallorquí, per l'altre). De fet aquesta relació interdialectal és potser la que més caldria explotar amb l'elaboració d'altres treballs similars, sense oblidar tampoc la relació intradialectal, de manera que es poguessin respondre algunes preguntes com ara: ¿quins haguessin estat els resultats del contrast acústic entre varietats —sobretot de la sèrie posterior— si en lloc del subdialecte barceloní s'hagués triat el subdialecte gironí? o ¿variaria gaire l'anàlisi perceptiva si ens fixéssim, per exemple, en algunes zones mallorquines, menorquines o eivissenques on la [ɛ] tònica és una substitució de la corresponent [ə]? En aquests casos considerem que seria interessant suplir les 'mostres de parla de laboratori' per parla més 'natural', en la mesura que la tècnica experimental ho permeti o, dit d'una altra manera, substituir el treball amb logòtoms per mots, perquè al capdavant són les unitats segmentals majors que els parlants d'una llengua produïm i percebem de forma integrada quan ens comuniquem.

Esperem, doncs, que, com dèiem al principi, la passió pels sons de Josefina Carrera i Ana M. Fernández, que ens transmeten en cadascuna de les pàgines del llibre, esperoni noves recerques en benefici no només de la fonètica i la dialectologia catalanes sinó també de la lingüística general.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALAMON, F. (1984): «Espectrografia de vocoids lleidatans», *Folia Phonetica*, 1, pp. 79-88.
- ALCOVER, A. (1908): «Una mica de dialectologia catalana», *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, 4, pp. 194-303.
- Atlas lingüístico de la Península Ibérica* (ALPI) (1962), dir. Navarro Tomàs, vol. I (Fonètica). (<http://www.alpi.ca>)
- CARRERA-SABATÉ, J.; A. M. FERNÁNDEZ-PLANAS i J. MATAS CRESPO (1999): «Estudi contrastiu de les vocals mitjanes del català oriental central i nord-occidental», *Actes del I Congrés de Fonètica Experimental*, Tarragona, URV i UB, pp. 143-149.
- FERNÁNDEZ PLANAS, A. M. y J. CARRERA SABATÉ (2001): *Prácticas de transcripción fonética en castellano*, Barcelona, Salvatella.
- GILI I GAYA, S. (1931): «Estudi fonètic del parlar de Lleida», *Miscelánea Filológica dedicada a D. Antoni Ma. Alcover*, Palma de Mallorca, Círculo de Estudios, pp. 241-255.
- MOLL, F. de B. (1925): «El nostre novell sistema de transcripció fonètica», *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, 14, pp. 152-157.
- MOLL, F. de B. (1952): *Gramática histórica catalana*, Madrid, Gredos.
- RECASENS, D. (1986): «Temes de variació dialectal», *Actes del Setè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, PAM, pp. 523-544.
- RECASENS, D. ([1991] 1996²): *Fonètica descriptiva del català. (Assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle XX)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- SANCHIS GUARNER, M. (1950): *Gramática valenciana*, València, Torre.

Imma Creus
Universitat de Lleida
icreus@filcat.udl.es